

HALK KÜLTÜRÜNDE RÜYA MOTİFİ: ANNE ARKETİPİ BAĞLAMINDA BİR ÇÖZÜMLEME*

*Dream Motif in Folk Culture:
An Analysis in The Context of Mother Archetype*

Gizem ÇELİK**

ÖZ: Rüyalar binlerce yıldır insanoğlunun merakını cezbeden konulardan biridir. Rüyalar, çeşitli sembolleri içermesi bakımından halk kültüründe, din ve psikoloji disiplinleri bağlamında çeşitli yorumlamalara müsaittir. Türk halk kültüründe mit, destan, halk hikâyesi gibi edebî türlerde ve şamanların-âşıkların yetişmesinde rüyalar karşımıza bir motif olarak çıkmaktadır. Bahsi geçen bu rüya motifi, odak noktasındaki kişiye değişim ve dönüşüm yaşatması bakımından halk kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir. Analitik psikolojinin kurucusu olan Carl Gustav Jung, bireysel bilinç dışının yanında kolektif bilinç dışının da var olduğunu ve arketiplerin kolektif bilinç dışında bulunduğunu ileri sürmüştür. Rüya motifinin içeriğinin de arketipsel semboller bakımından zengin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada halk kültüründe rüya motifinin ne olduğu ve nasıl karşımıza çıktığı tanıtıldıktan sonra, seçilen şaman olma sürecinden alınan iki rüya, âşık olma sürecinden alınan iki rüya ile anlatı türlerinden alınan iki rüya anne arketipi bağlamında incelenecektir. Çalışma, arketipsel sembolizmin halk kültürü çalışmalarına uygulanabilir olduğunu gösterme amacını taşımaktadır ve bu bakımdan önem arz etmektedir. Çalışmada incelenen altı rüyaya bakıldığı zaman anne arketipinin çeşitli tezahürlerinin var olduğu görülmektedir. Bahsi geçen rüyalarda anne arketipi; kadın (ata ve bilge kadın, üvey anne, sevgili), süt gölü, su ve cennet bahçesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rüya, rüya motifi, Carl Gustav Jung, arketipsel sembolizm, anne arketipi

ABSTRACT: Dreams are one of the subjects that have attracted the curiosity of mankind for thousands of years. Dreams, in terms of containing various symbols, are suitable for various interpretations in the context of folk culture, religion and psychology disciplines. In

* Bu makale, Çağ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı I. Ulusal Genç Araştırmacılar Bilgi Şöleni'nde sözlü olarak sunulan "Halk Kültüründe Rüya Motifi: Anne Arketipi Bağlamında Bir Çözümleme" adlı bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

** Uzman, gizemc12@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5133-2334

Turkish folk culture, dreams appear as a motif in literary genres such as myth, epic, folk tale and in the training of shamans and minstrels. This dream motif has a very important place in folk culture in terms of making the person in the focal point experience change and transformation. Carl Gustav Jung, the founder of analytical psychology, argued that there is a collective unconscious as well as the individual unconscious and that archetypes exist outside the collective unconscious. It is seen that the content of the dream motif is also rich in archetypal symbols. In this context, after introducing what the dream motif is and how it appears in folk culture, two dreams taken from the process of becoming a shaman, two dreams taken from the process of becoming a lover and two dreams taken from narrative genres will be examined in the context of the mother archetype. The study aims to show that archetypal symbolism is applicable to folk culture studies and is important in this respect. When we look at the six dreams analysed in the study, it is seen that there are various manifestations of the mother archetype. In these dreams, the mother archetype appears as woman (ancestor and wise woman, stepmother, lover), milk lake, water and garden of paradise.

Keywords: Dream, dream motif, Carl Gustav Jung, archetypal symbolism, mother archetype

Cite as / Atf: ÇELİK, G. (2025). Halk Kültüründe Rüya Motifi: Anne Arketipi Bağlamında Bir Çözümleme. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15(29), 29-47. <https://doi.org/10.33207/trkede.1484941>

Yayın Tarihi	20 Ocak 2025
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı
Etik Bildirim	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı/Lisans:	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan makaleler https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ tarafından lisanslanır.
	
Date of Publication	20 January 2025

Reviewers	A Internal (Editor board member) Content review: Two External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes
Complaints	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Trakya University Journal of Faculty of Letters is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Giriş

Arapça kökenli bir sözcük olan rüya, düş anlamına gelmekle birlikte mecazi anlamda gerçekleşmesi beklenen, umut edilen şey olarak tanımlanmaktadır (Devellioğlu, 2008: 902). Bilimsel olarak rüya, uykunun REM (rapid eye movement) evresinde görülmektedir. Rüya görürken vücut kasları dinlenme hâlinindedir fakat kalp atış hızı, oksijen tüketimi, nefes alıp veriş ve göz hareketleri, uyanık hâl ile aynı orandadır. 8 saat uyuyan bir insan, bu uykunun ortalama 1,5 saatini rüya görerek geçirir. Her uykuda, birden fazla rüya görülür. Görülen rüyaların süresi 9 dakikayla 28 dakika arasındadır. Bazen rüyanın uzunluğu 45 dakikaya kadar çıkabilmektedir (Paçacı, 2016: 105).

Uyku sırasında zihinde canlanan görüntüler, sanrılar olarak niteleyebileceğimiz rüya, eski çağlardan bu yana yol gösterici olmuş ve bilgi sahibi kişilerce yorumlanmıştır. Rüyada görülen semboller üzerine bugün de geçerliliği olduğunu inanılan çeşitli yorumlar yapılmış ve bazı rüyalar ilahi bir mesaj olarak sayılmıştır.

Rüyalar, psikiyatrların ilgisini çeken konulardan biridir. Rüyalardaki semboller genellikle birtakım rahatsızlıkların asıl sebebinin bulunmasına vesile olmuştur. Bu sembolik rüya çalışmalarında en çok bilinen araştırmacı Sigmund Freud'dur. Sigmund Freud'a göre herhangi bir rüya, konusunu meydana getiren verilerin tamamını gerçek hayattan alır. Bu veriler bilinçaltında kaybolmaz, rüyada yeniden hatırlanırlar (Freud, C. I, 2014: 17).

Ayrıca rüyaların temel özelliklerinden biri de istektir. İstek ve o isteğin doyurulması rüyayı görmeyi sağlar (Freud, 2016: 142). Analitik psikolojinin kurucusu olan Carl Gustav Jung'a göre ise rüyalar, bilincin diğer içeriklerinin aksine psişik bir yapıya sahiptir. Bilinçli içerikler gibi sürekli bir gelişim göstermezler. Bilinçli psişik yaşamın bir parçası olarak ortaya çıkmazlar. Bununla birlikte rüyalar süregelen bilinç durumundan tamamen kopuk değildir. Neredeyse her rüyanın kökeni daha önceki günlerde yaşanan olay ve düşüncelere dayanır (Jung, 2015: 35). Hem Freud'un hem de Jung'un rüya ile ilgili görüşlerinden hareketle rüyaların içeriğinin gerçek hayat olduğunu söylemek mümkündür. Bu rüyaların kaynağı, kişinin daha önceki günlerde yaşamış olduğu birtakım durumlardan hareketle oluşmaktadır.

Bilimsel temelle yaklaşılacak rüya olgusuna, Türk halk kültürünün ürünlerinde de sıklıkla rastlanmaktadır. Mit, destan, halk hikâyesi, masal, efsane vb. anlatı türlerinde, şaman ve âşıkların yetişmesinde sıklıkla rüyalara rastlandığını söylemek mümkündür. Gerek anlatı türlerinde gerekse de şaman ve âşıkların yetişmesinde karşımıza çıkan rüya motifi; yol göstericidir, değişimin-dönüşümü ilk aşamasıdır ve ilahi bir seçilmenin tecellisidir. Dolayısıyla Türk halk kültüründe rüya motifi, içeriği bakımından zengin bir malzemeye sahiptir ve aynı zamanda psikolojik bağlamda okuma ve incelemelere müsaittir. Bu bağlamda Carl Gustav Jung'un kolektif bilinç dışına ait olduğunu öne sürdüğü arketiplerden biri olan anne arketipi özelinde şaman olma sürecinden alınan iki rüya, âşık olma sürecinden alınan iki rüya ile anlatı türlerinden alınan iki rüya ele alınıp incelenecektir.

1. Arketip Kavramı

Fransızca kökenli bir kavram olan arketip (archétype), "İlk örnek" (Türkçe Sözlük, 2005: 121) olarak Türkçeye çevrilmiştir. Jung'a göre arketipler temelde tüm insanların ortak davranış özelliklerini ve sıradan deneyimlerini başlatan, denetleyen ve aracı olan nöropsişik merkezlerdir. Dolayısıyla arketipler uygun durumlarda sınıf, inanç, ırk, coğrafya ya da tarihsel dönem fark etmeksizin insanlarda benzer düşüncelerin, imgelerin, mitolojik motiflerin, duyguların ve düşüncelerin belirmesini sağlar (Stevens, 2014: 72). Bununla birlikte arketip kavramı çok eski çağlarda da bilinen bir kavramdır ve Platon'un "idea"sı ile benzer özellikler göstermektedir. Arketiplerle benzerlik gösteren idea kavramı, Yunan felsefesinde form, şekil, doğa, sınıf ya da tür anlamı taşımaktadır; Platon'la birlikte idea ifadesi yeni bir anlam kazanmıştır, Platon ideayı, "ezeli-ebedi doğa ya da öz, doğru ve kesin bilginin değişmez nesnesi, duyularımızla algıladığımız şeylerin yetkin ilk örneği" olarak tanımlamıştır (Cevizci, 2005: 887).

Arketip kavramı kolektif bilinç dışına ait bir kavramdır. Carl Gustav Jung, Sigmund Freud'un bireysel bilinç dışı kavramına ek olarak kolektif bilinç dışının varlığını da ortaya koymuştur. Kolektif bilinç dışı; bilinç dışının bireysel bilinç dışından daha derinde olan kısmıdır. Kolektif bilinç dışının varlığı içgüdüsel davranışların gözlemlerinden ortaya çıkar. Bu içgüdüsel davranışlar "kalıtsal ve bilinç dışı"dır (Fordham, 2019: 27). Kolektif bilinç dışına ait bir kavram olan arketip, bir durumun, bir davranışın veya bir düşüncenin ilk şekli yani "ilkingesi"dir. Günümüz insanının mevcut hareket ve düşünceleri önceden biçimlenmiş olup insanlığın başlangıcından beri devam eden bir aktarım sürecidir.

Jung'un arketip kavramına karşı geliştirilen savlarda arketiplerin kalıtsal bir yatkınlıktan değil, kültürel yayılıma bağlandığı görülmektedir (Stevens, 2014: 81). Jung, arketiplerin yalnızca gelenek, dil ve göçlerle yaygınlaşmadığını; her zaman ve her yerde, dış etkenlerden bağımsız olarak ortaya çıktığını göstererek arketipleri psikoloji bilimine kazandıran kişidir (Jung, 2003: 17-21). Bu duruma göre arketiplerin kültürel aktarım sonucunda yayılım göstermediği, zaten kişinin bilinç dışında kalıtsal olarak var olduğu söylenebilir.

Ilkingeler olan arketiplerin insanoğlunun beyninin ve bilincinin hayvansal durumundan bu yana geçen on binlerce yıl boyunca biçimlenirken oluştuğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bazı arketipler hayvanlarda da bulunabilir (Gürol, 1977: 12). Örneğin; kuşların yuva yapmaları veya karıncaların örgütlü topluluklar kurmaları vb. davranışlar içgüdüsel olarak ortaya çıkar (Jung, 2004: 67).

Arketipler sınırlı sayıdadır. Bunun nedeni insanoğlunun ezelden beri yaşadığı tipik ve belli başlı deneyimlerin sayısına denk olmasıyla ilgilidir. Asıl anlamları ise tamamıyla temsil ettikleri ve naklettikleri en eski deneyimde yatmaktadır. Jung, ben (self), anne, baba, çocuk, yüce bilge, anima-animus, persona (maske), gölge, yeniden doğuş gibi çeşitli arketipler tespit etmiştir (Çıblak Coşkun, 2021: 208). Bununla birlikte tüm arketiplerin olumlu, yararlı, aydınlık, yukarıya işaret eden bir yanı olduğu gibi aşağıya işaret eden, kısmen olumsuz ve düşmanca, kısmen de yeraltına özgü ama genellikle nötr bir tarafları vardır (Fedakar, 2014: 8).

Arketipler istendik davranışlar veya düşünceler olmamakla birlikte, bir anda ortaya çıkmaktadır ve birçoğunun atalarımızdan süregelen davranış ve düşünüş kalıpları olduğu düşünülmektedir. Özellikle çocukların arketipsel davranışlar sergilemesi bu davranışların içgüdüsel olduğunu kanıtlamaktadır. Çocuğun anne, baba veya başka bir akrabasının özelliklerini göstermesi

arketiplerin bir görünümüdür. Arketipler içinde anne arketipi oldukça dikkat çekicidir. Bir insanı doğuran, doyuran, büyüten bir varlık olarak anne; arketipsel sembolizm bağlamında hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle ele alınmaktadır.

2. Anne Olgusu ve Anne Arketipi

Anne arketipine değinmeden önce kültürel olarak kadın olma ve annelik statüsünün görünümüne değinmek gerekmektedir. Tarih boyunca kadın hem kutsal hem de korku duyulan olarak iki yönlü özelliğe sahip olmuştur. Kadının karnında yeni bir canlı taşıyıp dünyaya getirmesi, regl olması, duygusal ve düşünsel açıdan erkeklerden birtakım farklılıklara sahip olması gibi özellikler kadının konumunu yüceltmekle birlikte ona karşı korkuyu da beraberinde getirmiştir.

Türk kültür tarihine bakıldığında kadın; fikir danışılan, kutsal ve devlet yönetiminde söz sahibi özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Türk mitik metinlerinde en yüce kabul edilen tanrısal varlığa bile bir kadının akıl verdiği dikkat çekmektedir. Örneğin; Altay Yaratılış Miti'nde Tanrı Ülgen'e yaratma ilhamını veren Ak Ana isimli kutsal bir ilahedir (Ögel, 2014: 466). Bununla birlikte Tanrı Ülgen ve Erlik'in başlangıçta kadın olduğu, daha sonra erkek tipine büründüğü üzerine görüşler mevcuttur. Tanrı Ülgen'in "Mitolojik Ana'nın kendisi olduğu düşünülmektedir. Tanrı Erlik ise şaman davullarında çoğunlukla iri göğüslü bir kadın olarak resmedilir. Bu durum bir zamanlar iki tanrının da kadın olduğunu tasdik eder (Bayat, 2019: 75-77). Ayrıca Türk mitolojisinde Aysıt, Umay Ana, Od-ene vb. anne arketipinin temelini oluşturan ana tanrıçalar da mevcuttur. Bu tanrıçaların özelliklerine bakıldığı zaman çocukları, hayvanları, ulusunu koruyan ve gözen varlıklar olarak annenin temel işlevlerine sahip oldukları görülmektedir (İnan, 2013, Ögel, 2014; Çoruhlu, 2020).

Göktürk Yazıtları'nda kadının hem siyasi hem de kutsal mahiyetini görmekteyiz. Kültigin Yazıtı'nda geçen *umay teg ögüm katun kutuna inim köl teğin er at bultı...* (Umay gibi annem hatunun talihi sayesinde kardeşim Köl Tegin erlik adını buldu) (Aydın, 2019: 61) ibaresinden de anlaşılacağı üzere anne, kutsal dişi ilahe olan Umay Ana'ya benzetilmiştir. Kadının Umay'a benzetilmesi Türklerde anneliğin ve kadınlığın kutsal yönünü ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte yine Göktürk Yazıtları'nda *türük bodun yok bolmazun teyin bodun bolçun teyin kanım elteriş kağanı ögüm elbilge katunug tenri töpösinte tutup yügerü kötürti erinç...* (Türk halkı yok olmasın diye halk olsun diye babam Elteriş Kağan'ı annem Elbilge Hatunu (ebedi) gök tepelerinden tutup (göğe) yükseltmiş elbette) (Aydın, 2019: 83)

ibaresinden ise Türk halkının bütünlüğünü korumak için kağanın yanında hatunun da söz sahibi olduğu, ulusu idare ettiği anlaşılmaktadır.

Türk halk kültüründe kadın, insanlığın ilk çağlarında yüceltilen, erkekten üstün görülen, korkulan bir yer edinmiştir. Anne, doğurduğu çocuğu yaşamı boyunca beslemesi, koruması, yol göstermesi, sebebiyle insan yaşamında oldukça önemli bir yere sahiptir. Anneye atfedilen bu özellikler tarihi süreçte de konumunu yüceltmıştır. Kültürel ve tarihsel olarak kadının konumu ve önemi konusundaki tartışmaların haricinde Sigmund Freud, Erich Fromm, Carl Gustav Jung gibi psikiyatrların da ve kadının/annenin erkek ve kız çocuktaki etkileri üzerine çalışmalar yaptığı görülmektedir.

Freud, “oidipus kompleksi”ni Oidipus mitinden hareketle ortaya koymuştur. Oidipus mitine göre: Oidipus babası olduğunu bilmeden babasını öldürmüş, annesi ile evlenerek kâhinin söylediği “annen ile evleneceksin” kehanetini gerçekleştirmiş ve bu durumu öğrenince de kendi cezasını vererek gözlerini kör etmiştir (Sophokles, 2012). Bu mitem hareketle Freud, erkek çocuğun anneye duyduğu cinsel hazzı “oidipus kompleksi” olarak adlandırmıştır. Freud, erkek çocuğun libidosundan kaynaklı olarak annesine sevgi duyduğunu belirtir. Bu sevgi çocukta korku uyandırarak nevrotik bir hâl alır. Bu korku ve nevrozların temelinde çocuğun anneye duyduğu sevginin cezası olarak iğdiş edileceği düşüncesi vardır. Aslında kişi cinsel hazların karşılığında iğdiş edilmeyeceğini bilir fakat içgüdüsel olarak cinsel haz duymayı tehlikeli olarak görür (2018: 127-131). Freud’a göre erkek çocuk annesine karşı duyduğu masum sevgi zamanla cinsel hazza dönüşür ve bu durum çocukta nevrozların oluşmasına sebep olur. Bununla birlikte çocuk annesine duyduğu cinsel hazdan ötürü cezalandırılacağı yani kastrasyon¹ edileceği korkusuna kapılır. Oidipus kompleksinden hareketle Freud’a göre anne ile erkek çocuk arasındaki ilişkinin karmaşık olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte çocuğun anne sütü alması için annesinin memesini emmesi de bir tür cinsel eylemdir. Doymuş olan çocuğun memeyi bırakması ve annenin kolları arasına düşmesi, yanakları kırmızı bir hâlde mutlu bir gülümsemeyle uyuması daha sonra tanıyacağı cinsel doyumun modelidir (Freud, 2012: 64-66). Buna göre ise hem kız çocuğun hem de erkek çocuğun annenin memesini emmesi onun için cinsel deneyimdir. Bu durum anne ve çocuk arasındaki iyi veya kötü durumların temelinde yer alabilir.

¹ kastrasyon: Hadım.

Jung, Oidipus kompleksinin evrensel bir geçerliliğinin olmadığını savunur; çünkü erkek çocuğunun anneye olan bağlılığının, cinsel bir ilgiden değil, annenin kendisine gösterdiği sevgi ve şefkatten kaynaklandığını belirtir (Stevens, 2014: 27). Bununla birlikte erkek çocuk ve anne arasındaki çatışmalardan biri de bireyselleşmedir. Erkek çocuğun anne kompleksini yenerek bireyselleşmesi gerekir. Jung, mitlerdeki ejderha ve canavarla savaşılan kahramanın aslında anneyi yenmeyi ve bireyselleşmeyi sembolize ettiğini belirtir. Bu, anneden ikinci kez doğmayı, psişik göbek bağının kesin olarak ayrılmasını gerektirir. Kahramanın canavara karşı zafer kazanabilmesinin yolu, genelde kendisini yutan canavarın karnına bir nevi otomatik sezaryen uygulayarak onu kesip dışarı çıkmasından geçer. Sonuç olarak, o annesinin oğlu olarak ölür ve krallığa layık bir insan olarak tekrar dünyaya gelir (Stevens, 2014: 27-77). Buna ek olarak erkekte anne kompleksi eşcinsellik, Don Juanizm² ve iktidarsızlık şeklinde kendini gösterebilir. Jung, anne ve erkek çocuk ilişkisinin yanında kız çocuk ve anne arasındaki ilişkiyi de ele almıştır. Kızda anne kompleksinin; erosun aşırı gelişmesi (annelik içgüdüsünün kız çocukta gelişmemesi ve babayla bilinçdışı ensest ilişkiye yol açar), anneye karşı direnç (annenin üstünlüğüne karşı direnme), anneye özdeşleşme gibi etkileri vardır (Jung, 2020: 26-32).

Erich Fromm'a göre erkek çocukla annesi arasında "doğurganlık kıskançlığı" vardır. Erkek, annesini yenebilmek için yaratabilme gücüne sahip olduğunu göstermek zorundadır. Bedeni ile böyle bir yaratma gücüne sahip olmadığı için de başka bir yöntemle başvurması gerekmektedir. Çözüm yolu ise ortadadır. Erkek; ağzı, sözü ve düşüncesi ile egemen olacaktır (Fromm, 1997: 295). Buna göre anne doğurabildiği için erkek çocuk tarafından kıskanılır ve etkileyici sözler ve düşüncelerle anneyi yani kadını ikinci plana atmayı hedefler.

Anne olgusu ile ilgili yukarıda verilen bilgilerden hareketle şunu söylemek mümkündür; anne çocuk için hem yenmesi gereken bir düşman hem de hayatı boyunca şefkatine, yardımına, varlığına ihtiyaç duyacağı bir dosttur. Nitekim anne arketipinin özelliklerine bakıldığında anne hem karanlık hem de aydınlık olarak ele alınır.

Anne arketipinin özellikleri zihnimizde yer edinen "annelik" kavramının özellikleri ile eş değerdir. Jung, anne arketipini şu sözlerle açıklar: "Dişinin

² Don Juanizm: Yoğun bir tetikleyici olmadan cinsel istek duyulması, kompulsif cinsel davranış. Lord Byron'un *Don Juan* adlı eserinden hareketle temellendirilmiş psikolojik bir hastalık olarak bilinir. Bkz. Byron, Lord (2006), *Don Juan*, Çev. Halil Köksel. İstanbul: YKY Yayınları.

sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve doğuş yeri; yararlı içgüdü; gizli saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkarıcı ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan”. Anne arketipi çeşitli şekillerde tezahür eder: Kişisel anne ve büyükanne; üvey anne ve kayınvalide, ilişki içinde olunan herhangi bir kadın, örneğin sütanne ya da dadı, ata ve bilge kadın, daha üst anlamda tanrıça, özellikle de Tanrı'nın anası, Bakire Meryem (gençleşmiş anne olarak örneğin Demeter ve Kore), Sophia (anne- sevgili olarak, ayrıca Kybele-Attis tiplmesi, ya da kız- [gençleşmiş anne-] sevgili); kurtuluş arzusunun hedefi (cennet, Tanrı krallığı, göksel Kudüs), geniş anlamda kilise, üniversite, ülke, gök, toprak, orman, deniz ve akarsu; madde, yeraltı dünyası ve ay, dar anlamda doğum ve döllenme yeri olarak tarla, bahçe, kaya, mağara, ağaç, kaynak, derin kuyu, vaftiz kabı, kap biçiminde çiçek (gül ve lotus); büyümlü daire olarak (Padma olarak Mandala) ya da Cornucopiatypus (Bereket Boynuzu); daha dar anlamda rahim, her tür oyuk biçim (örneğin vida yuvası); yani fırın, tencere; inek, tavşan, her tür yararlı hayvan (2003: 22-23). Anne arketipinin olumlu ve olumsuz yönlerinin yanı sıra varlık olarak da çeşitli şekilleri vardır. Bir insanın anne arketipini temsil ettiği gibi bir nesnenin de anne arketipini temsil ettiği görülmektedir.

Dünyanın neresinde olursa olsun, her doğan bebekte, kalıtım yoluyla gelen bir anne arketipi vardır. Bu önceden tasarlanmış anne imgesi, gerçek annenin belirmesiyle, davranışıyla ve bebeğin onunla olan ilişkileri ve deneyimiyle esas anne imgesine dönüşür. Annelerle olan yaşantılar, çocuk büyütme yöntemleri, aileden aileye, dahası aynı aile içinde dahi çocukların birinden ötekine değiştiğinden çok geçmeden anne arketipinin ifadesinde bireysel ayrılıklar ortaya çıkar (Hall ve Nordby, 2016: 42).

Anne arketipi, benliğin sürekli iletişim içinde bulunduğu ve kişiliğin gelişiminde oldukça etkin bir role sahiptir. Anne, bireyin kişilik gelişimi sırasında rol model konumundadır (Doğan, 2021: 144). Dolayısıyla çocuğun gelişimi sırasında anne en önemli figürdür. Bu bağlamda anne arketipinin olumlu veya olumsuz olarak ortaya çıkış şekli çocuğu yaşamının sonuna dek etkileyecektir.

3. Rüya Motifinde Anne Arketipi

Halk kültüründe önemli bir yere sahip olan rüya motifi, içerdiği semboller bakımından çeşitli disiplinlerin de merakını cezbetmiştir. Mit, destan, masal, halk hikâyesi, efsane gibi anlatı türlerinde bir haberci veya arzu ve isteklerin dışavurumu olarak rüyaları görebilmek mümkündür.

Bununla birlikte şamanların ve âşıkların yetişme aşamasında rüya motifinin oldukça önemli bir yeri vardır. Bu rüyalar, şaman ve âşık adayına ilahi bir seçilmenin mesajını vermektedir. Şaman veya âşık adayını genellikle müşkül bir durumdayken bahsi geçen rüyaları görmektedir. Dolayısıyla rüyaların içeriğine bakıldığı zaman bir kurtuluşa erişme ve yol gösterici, şefkatli ve yüce birine sığınmayı arzulayan sembollerin karşımıza çıktığı dikkat çekmektedir.

Çalışmanın bu kısmında şaman olma, âşık olma sürecinden ve anlatı türlerinden tespit edilen altı rüya ele alınıp anne arketipi açısından incelenecektir. Bahsi geçen rüyaların incelenmesinde Mehmet Surur Çelepi'nin *Türk Halk Kültüründe Rüya* (2012) adlı doktora tezinde kullandığı “rüya öncesi, rüya ve rüya sonrası” şeklindeki yöntemi kullanılmıştır. Tespit edilen rüyalara bakıldığı zaman bu rüyalarda anne arketipi; kadın (ata ve bilge kadın, üvey anne, sevgili), süt gölü, su ve cennet bahçesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1. Şaman Olma Aşamasında Rüya Motifi

Rüya motifiyle karşılaşılan durumlardan biri şaman olma sürecidir. Şaman olmanın üç yolu vardır: Kalıtsal yani babadan oğula geçme yoluyla, kendiliğinden gelen iç çağrısı ya da seçilme yoluyla ve kişinin kendi iradesiyle şamanlığa aday olması yoluyla (Eliade, 2018: 35; Günay, 2018: 46). Rüya motifinin yer aldığı şaman olma yolu, kendiliğinden gelen iç çağrısı/seçilmedir. Burada şaman adayını seçildiğine dair bir rüya görmektedir. Bu bağlamda şaman olma sürecinden alınan ve anne arketipine örnek teşkil edecek iki rüya şu şekildedir:

Birinci Rüya

Rüya Öncesi: Şaman adayını hasta yatağında yatıyorken bu rüyayı görmüştür.

Rüya: Bir ruh bana yaklaştı, güzel bir kadındı, görünüşü çok ince idi. Yüzü ve giyimi bizim Gold kadınlarımız gibi idi. Bana şöyle dedi: “Ben şaman atalarımızdan Ayami, onlara şamanlığı öğrettim şimdi de sana öğreteceğim şaman olacaksın, sana eş olacağım. Sana yardımcı ruhlar vereceğim. Onların yardımı ile iyileşeceksin. Ben de sana bilmen gerekenleri öğreteceğim.

Rüya Sonrası: Gold şaman bu rüyayı gördükten sonra hiç bu kadından ayrılamadığını, hep bu kadınla birlikte olduğunu ifade etmiştir (Günay, 2018: 47).

Rüya motifi genellikle kişinin müşkül bir durumda olduğu bir vakit zuhur eder. Şamanlığa geçiş aşaması da bu müşkül durumlardan biridir. Şamanlık, kişinin bile isteye seçtiği bir iş değildir, kişi olağanüstü yollarla seçilir ve şamanlığı reddetmesi imkânsızdır. Çoğu zaman şaman olması için seçilen kişileri ata şaman ruhları basar ve kişiyi şaman olmaya zorlar, kişi bu durumdan kurtulmak için ısrar ederse deli olur (İnan, 2013: 76). Verilen rüyada da şaman adayının hasta yatağında yattığı belirtilmiştir, yardıma ve ilgiye muhtaç olduğu anda rüyasına giren ata şaman Ayami, Jung'un bahsettiği anne arketipi tezahürleri içinde "ata ve bilge kadın" görünümünü teşkil eder. Şamanın rüyasında kadın görmesi, anneye duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Rüyada görülen kadın, annenin olumlu özelliklerini taşır ve sıkıntıya düşen şaman adayına yol gösterir, bilmesi gerekenleri öğreterek bilinmezden kurtarır.

İkinci Rüya

Rüya Öncesi: Çiçek hastalığına yakalanan şaman adayı üç gün bilinçsiz yatmış, öyle ki üçüncü gün öldü diye gömeceklermiş.

Rüya: Rüyasında denizin ortasına götürüldüğünü hatırlıyormuş, orada hastalığın sesini işitmiş "suyun efendilerinden şamanlık yapma yetkisi alacaksın, şamanlık adın da *Huottarie* olacak. Sonra hastalık suyu bulandırmış, şaman adayı sudan çıkıp dağa tırmanmış, orada çıplak bir kadına rastlamış ve memesini emmeye başlamış. Suyun hanımı ona: Sen benim çocuğumsun, bu yüzden seni emziriyorum. Pek çok güçlkle karşılaşacak ve yorulacaksın" demiş...

Rüya Sonrası: Aday, şamanlık meziyetlerini kazanmıştır (Eliade, 2018: 68-72).

Şaman olma sürecinden alınan ikinci rüyada, rüyaya giren kadının şaman adayına annesi olduğunu söylediği görülmektedir. Şaman adayını gerçek bir anne gibi emzirmiştir ve şaman adayına şamanlık meziyetlerini kimin öğreteceğini, şamanlık adının ne olacağını belirtmiştir. Yine bu rüyada görülen kadın da hasta durumda anneye duyulan ihtiyacın bir tezahürüdür ve yine anne arketipinin "ata ve bilge kadın" görünümündedir.

Jung'a göre su da anne arketipi ile ilişkili motiflerden biridir. Rüyaya göre suyun efendisi şaman adayına şamanlığın gereklerini öğretecektir. Bu noktada suyun Türklerdeki konumundan bahsetmek gerekmektedir. Orhon Yazıtları'nda geçen "yer-su", Türklerin koruyucu ruhunu ifade etmekle birlikte tam bir vatan inanmasıdır. Türkler suyun vazifesini tam olarak yerine getirmeyenleri cezalandıracağına inanmaktadır (İnan, 2017: 45; Ögel, C. II,

2014: 409). Bununla birlikte Türklerde Su Anası adında önemli bir kutsal varlığın da olduğu bilinmektedir. Almış, Albas, Albıs, Çay Ninesi gibi isimlendirmelere sahip olan Su Anası, suyun sahibidir. Uzun ve kızıl saçları olduğuna inanılır. Su Anası'nın kimi zaman iyi yönleriyle kimi zaman da kötü yönleriyle zuhur ettiği görülmektedir. Örneğin; bu ruh bir yandan insanları ayaklarından tutup suya batıran kötü bir ruh olarak düşünülürken bir yandan da onun avın bereketli geçmesini sağlayan ruh olduğuna inanılır (Beydili, 2003: 57-136). Dolayısıyla kültürel olarak suya korkuyla karışık saygı duyulur. Çünkü su bolluk, bereket getiren bir unsur olmasının yanı sıra boğucu bir varlık olarak da cezalandırıcıdır. Bu bağlamda su, annenin ve anne arketipinin hem cezalandıran hem de şefkat gösteren özelliklerini yansıtmaktadır. Rüyaya göre su, şaman adayına şamanlık mesleğini öğretecektir ama aynı zamanda onu zorluklar ve güçlüklerle karşı karşıya bırakacaktır.

3. 2. Âşık Olma Aşmasında Rüya Motifi

Rüya motifinin diğer bir görünümüyle ise âşık biyografileri ve âşıkların anlattığı hikâyelerde karşılaşılmaktadır. Âşık biyografilerinde ve halk hikâyelerinde kompleks rüya motifi dört aşamada gerçekleşmektedir; hazırlık evresi (kişinin sıkıntılı bir şekilde rüyaya dalması), rüya (uyku ile uyanıklık arasında görülen ve değişim dönüşümü yaşatacak olan rüya), uyanış (kişi kendi kendine uyanır, bu uyanma durumu bazen günler sürebilir), ilk deyiş (aşıklık vasfı kazanan kişi rüyasını tasvir eder) (Günay, 2018: 138). Âşıklık vasfı kazanmak için rüya görmek, âşık olma yollarından biridir ve bu rüyalar çeşitli sembollerle bezelidir. Bu sembollerden bazıları anne arketipine örnek teşkil edecek niteliktedir. Âşık biyografilerinden alınan ve anne arketipine örnek sayılabilecek rüyalar şu şekildedir:

Reyhânî'nin Gördüğü Rüya

Rüya Öncesi: Âşık Reyhânî, sahip oldukları tek ineğe bakması için bir başına köyde kalır ve bu duruma çok üzülür. İneği alarak Zamal Türbesi'nin civarında otlatmaya götürür ve burada uyuya kalır.

Rüya: Rüyasında başta Alvarlı Hoca Mehmet olmak üzere yedi kişi görür. Alvarlı Hoca Mehmet ona içki uzatır fakat Reyhânî haram diye kabul etmez. Hoca da sağ cebine mavi boncuk gibi bir şey bırakır. Reyhânî'nin birdenbire bulunduğu yer değişir. Köyden tanıdığı bir kızın ona baktığını görür. Kıza gözleri takılı kalır ve kendinden geçer. Reyhânî baygın bulunur, kendine geldiğinde ise hiçbir şey söylemez. Başına geleni anlatmaz. Reyhânî ilk denemede Alvarlı Hoca Mehmet'in ona uzattığı içkiyi içmediği için âşıklık vasfı kazanamamıştır. Rüyanın ikinci devresi başlar ve Zamal

Türbesi'nde tekrar uyuya kalır. Rüyada pınardan su içer. Başını kaldırdığında bir çift ayak görür ve tekrar kendinden geçer.

Rüya Sonrası: Reyhânî bu rüyanın ardından uyanır ve rüyasını tasvir eder (Günay, 2018: 175-176).

Reyhânî'nin rüyasının başlangıç evresinde görüldüğü üzere Reyhânî müşkül bir durumdadır. Bu müşkül durumda daldığı uyku sırasında rüyasında anne arketipi iki şekilde varlık göstermiştir. İlk olarak Reyhânî'nin su içtiği pınar anne arketipine örnek teşkil etmektedir. İkinci olarak rüyasında gördüğü köyden tanıdığı kız ise anne arketipinin bir başka görünümüdür. Reyhânî kötü bir ruh hâlindeyken gördüğü bu rüyada anne arketipi görünümündeki su ve kız, kurtarıcı olarak zuhur eder. Rüyasında gördüğü pınardan içtiği su, ona âşıklık vasfı kazandırır, çünkü âşıklık vasfı kazanabilmek için bir pirin elinden bade içmek önemlidir. Rüyasının ilk aşamasında haram diye içmediği bade, ikinci aşamada su olarak karşısına çıkmıştır ve Reyhânî'ye tam manasıyla âşıklık vasfı kazandırmıştır. Ayrıca rüyasında gördüğü kız, sevgiliyi temsil etmektedir. Âşık adaylarına kimi zaman da nasibindeki kız rüyada gösterilir. Bu kız da âşık adayını değiştirip dönüştüren unsurlardan birdir. Reyhânî'nin rüyasındaki su ve kız, anne arketipinin olumlu yönlerini yansıtan varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Âşık Şenlik'in Gördüğü Rüya

Rüya Öncesi: Asıl adı Hasan olan Âşık Şenlik, eline tüfeğini alır ve Suhara köyü yakınındaki Karagöl'e yabani ördek avlamaya gider, tüfek elinde pusuya yattıktan sonra üzerine bir rehavet çöker. Uyumakla uyanıklık arasında bir rüya görür.

Rüya: Karşısına bir pir çıkar, pir onu cennet bahçesine götürür ve Hz. Muhammed'in cemalini görür. Pir ona cennet bahçesinden su içirir. Sevgiliyi cennet bahçesinde görür, Arapça ve Farsça öğrenir, burada Âşık Şenlik mahlasını alır.

Rüya Sonrası: Hasan'ı daldığı uykudan babası uyandırır ve Hasan'ın gözlerinden yaşlar süzülür. Başından geçenleri bir deyişle anlatır (Günay, 2018: 148).

Âşık Şenlik'in rüyasındaki sevgili, su ve cennet bahçesi anne arketipinin görünümleridir. Sevgili ve suyun yanında cennet bahçesinin de anne arketipi bağlamında ele alınması dikkat çekicidir. Gerek mitolojik gerekse de dinsel bağlamda ele alındığında cennet mükemmellik kaynağı olarak düşünülür. Türklerin cennete sadece *ak* veya *uçmak* dediği bilinmektedir. Bununla birlikte Türk mitolojik sisteminde cennet gökte tasavvur edilir (Bayat, C. I,

2007: 46- 105). Cennet, Tanrı'nın insanlara sunduğu bir ödül olarak arzulanan bir olgudur. Nitekim inançlı insanların tüm çabalarının cennete gitmek olduğu görülmektedir. Jung'a göre kurtuluş arzusunun hedefi cennettir. Daha önce bahsedildiği üzere şaman veya âşık olması fark etmeksizin rüya, kurtulmayı gerektiren müşkül bir durumdan sonra görülür. Cennet bahçesi de kurtuluşu simgeleyen, anne ile özdeşleşmiş arketiplerden biridir.

3. 3. Anlatı Türlerinde Rüya Motifi

Mit, destan, efsane, halk hikâyesi, masal gibi anlatı türlerinde de rüya motifine sıklıkla rastlanmaktadır. Bu çalışmada anlatı türleri bağlamında bir halk hikâyesi ve bir masaldan hareketle anne arketipi ele alınmıştır. Bahsi geçen örnekler şu şekildedir:

Âşık Garip Hikâyesi'nden Alınan Rüya

Rüya Öncesi: Âşık Garip'in adı Maksud'dur. Maksud, babasından kalan bütün mal varlığını meyhanede sarhoş arkadaşlarıyla beraber bitirir. Birçok işe girer fakat başarılı olamaz. En son bir kahvede âşıkların yanında onlara hizmet etmek için işe girer. Bir Berat gecesinde arkadaşları onu bir kahveye davet ederler. Saz çalmasını isterler. Bilmediğini söyleyince de âşıkların yanında çalışmasına rağmen saz çalmayı bilmediği için kendisiyle alay ederler. Bunun üzerine Maksud "İlahi Yarabbi, ya bana bu gece şairlik ver ya da benden emanetimi al" diyerek uykuya dalar.

Rüya: Kulağına biri seslenir. "Aç oğlum gözünü, ne görüp ne seyr etsen gerek" dedi. Oğlan gözünü açıp baktı ki karşısında bir nurani ihtiyar pir, bir elinde bir nevcivan, oğlana dedi; "İç oğlum bu civanın elinden bu doluyu Cenab-ı mevlâ sizi birbirinize kısmet eyledi. Bir zaman gurbetlik çekilir amma ber-murat olursunuz ve bu taşı yarın koynunda bulursun. Bir zaman çal çağır şair ol, gönlünü eyle, sazın üstüne saz, sözün üstüne söz gelmesin" dedi. Oğlan dedi; "Baba gerçek amma bu nevcivan hangi bahçenin gülüdür ve adına kim derler, ne diyardan gelir?" dedi, ihtiyar dedi; "Oğlum buna Tiflis'te Hoca Sinan'ın kızı Şah Senem dirler" dedi. Oğlan kızın elinden alup içti. Aynı rüyayı aynı anda Şah Senem'e gösterirler.

Rüya Sonrası: Maksud, sabah uyandığında rüyasında gösterilen taşı koynunda bulur. Tastan su içince şiir söylemeye başlar. Söylediği ilk şiirde, Berat gecesi ettiği ve kabul olan duadan, erenlerin sırrından, kendisine içirilen doludan, dolunun kendisine kazandırdığı ilahi aşktan ve Şah Senem'in aşkından bahseder. Bu şiir onun artık "Hak Âşığı" olduğunu gösterir. Rüyanın işlevi gerçekleşir ve Maksud rüyada bade içerek kelimenin

iki anlamıyla da âşık olur. Maksud'un statüsü değişir ve sanatçı kimliğe sahip olur (Çelepi, 2012: 387-388; Türkmen, 2017).

Rüyanın ardından Âşık Garip mahlasını alan Maksud'un rüyasına giren pir, Maksud'a kısmeti olan ve aynı zamanda ona âşıklık vasfı kazandıracak badeyi içirecek olan kadını göstermiştir. Bilindiği üzere bir âşık adayının tam olarak âşık sayılabilmesi için bade içmesi gerekmektedir. Nitekim badeli âşık olmak ayrıcalıklı bir durumdur. Maksud'un rüyasında badeyi elinde tutan ve içirecek olan kişi Şah Sanem'dir. Şah Sanem, anne arketipinin sevgili görünümünde karşımıza çıkmaktadır. Şah Sanem, bu rüyada müşkül durumda olan, arkadaşları tarafından alay edilen Maksud'u değiştiren, dönüştüren, âşıklığın bazı gereklerini yaşatacak olan kişi olarak anne arketipini temsil etmektedir.

Kuğular Masalı'ndan Alınan Rüya

Rüya Öncesi: Masalda anlatıldığına göre bir padişahın on bir oğlu ile bir tek kızı vardır. Üvey anneleri kızın yüzüne, başına, vücuduna çıkmayan bir boya sürer. Erkek kardeşleri de kuğu şekline sokar. Çocuklar evden uzaklaşırlar. Kız uzun bir zaman sonra gündüzleri kuğu, geceleri insan olan kardeşlerini bulup yanlarına yerleşir.

Rüya: Ak saçlı ihtiyar bir kadın gelir. Kıza: "Ormanın doğu tarafında bir süt gölü var. Orada yıkanırsan eski güzelliğine kavuşup kardeşlerini kurtarırısın" der. Kızın rüyasına giren ihtiyar kadın çarenin süt gölünde olduğunu bildirir.

Rüya Sonrası: Kız denilenleri yapınca rüyanın gerçekleştiğini görür. Üvey annenin kötülüklerine, kıza rüyada rehberlik edilerek son verilir. Çocukların ablasına, öncelikle kendi vücudunu boyalardan nasıl kurtaracağı öğretilir. Bunun için süt gölünden faydalanması tembihlenir. Sütün beyaz ve lekesiz olması, kızın çıkmayan boyalardan kurtulabilmesi için önemlidir. Rüyanın rehberliğiyle on bir erkek kardeş de tekrar insana dönüşürler (Çelepi, 2012: 550-551).

Kuğular Masalı'nda zor durumda olan on bir erkek kardeş ve onların tek kız kardeşi, üvey anneleri tarafından kötülüğe maruz bırakılmışlardır. Üvey anne kızın vücuduna çıkmayan boya sürmüş, erkek kardeşleri ise kuğuya dönüştürmüştür. Bu müşkül durum içinde kız rüyasında ak saçlı ihtiyar bir kadın görmüş ve bu kadın on iki kardeşin kurtuluşuna vesile olmuştur. Rüyadaki ak saçlı ihtiyar kadın anne arketipinin "bilge kadın" görünümündedir ve kardeşlerin kurtulmasını sağlayacak olan süt gölüne ulaşmasını sağlayacak kişidir. Bununla birlikte süt gölü de anne arketipi

içinde ele alınabilir. Jung, deniz ve akarsuların anne arketipinin görünümüleri olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Türk mitolojisinde Süt Gölü adında, göğün üçüncü katında bulunan ve bütün hayatın kaynağı sayılan bir göl mevcuttur. Aysıt adındaki ilahe bu gölden süt alarak çocukların ağzına damlatır. Bu sayede çocuğa ruh ve can gelir (Beydili, 2003: 506-507). Bu kutsal göl, insanoğluna ruh ve can sağlar ve bu özelliğiyle de annenin fonksiyonlarına benzer nitelikler taşımaktadır. Bu durumda süt gölü de kurtuluşa erdiren bir unsur olarak anne arketipinin iyicil, kurtaran ve dönüştüren fonksiyonlarını içermektedir. Ak saçlı ihtiyar kadın ve süt gölünün yanı sıra on iki kardeşin üvey annesi de anne arketipi içinde ele alınmaktadır. Üvey anne, anne arketipinin kötücül fonksiyonlarını içermektedir. Nitekim masalda da çocuklara zarar veren biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda verilen altı rüyada da öncelikli olarak rüya sahiplerinin müşkül durumda olduğu görülmektedir. Bahsi geçen rüyalarda görülen müşkül durumda olan kişiye yardımcı olmak için bir kadının veya kadın yerine geçen bir varlığın yani anne arketipinin zuhur ettiği görülür. Rüyalarda anneye duyulan ihtiyaç, “anacıl eylemlilik” ile açıklanabilir. Henüz kendi varoluş ve bütünlüğünün, sorumluluk ve yükünü taşıma noktasına gelmemiş çocuğun annesinden koruma, kollama, taşıma, esirgeme, sarma, ısıtma, besleme, yatıştırma ve uyutma gibi beklentileri vardır. Anacıl eylemlilik en yoğun şekliyle bilinçliliğin getirdiği acıların, bilincin kazanımlarını -en azından en çoğuna- feda ederek giderilmesi amacıyla anne kucağına sokulmaktır. Bu gereksinim yaşam boyunca kaybolmaz; her insanın içinde, yorulduğunda ve zedelendiğinde annesince kucaklanmak isteyen bir çocuk vardır (Saydam, 1997: 54). Dolayısıyla bu rüyayı gördükten sonra toplum nezdinde statüsü artarak şaman, âşık olacak kişinin bununla birlikte anlatı türlerinde yer alan kahramanların hâlâ anne şefkatine ihtiyaç duyduğunu ve bilinç dışında arketipsel olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Tespit edilen altı rüyaya bakıldığı zaman şaman ve âşık adaylarının gördüğü rüyalarda anne arketipinin olumlu özellikleri görülmektedir. Şaman ve âşık adaylarına rüyada gösterilen anne arketipinin tezahürleri; yol gösterici ve kurtuluşa yardımcı olan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rüyalardan sonra kişilerin olumlu anlamda bir değişim dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Rüyada onları müşkül durumdan kurtaran anne aynı zamanda şamanlık ve âşıklık mertebesi kazanmalarına vesile olacak eğitimi de verecek olan kişidir. Âşık Garip Hikâyesi’nde de anne arketipinin olumlu özelliklerinin olduğu görülmektedir. Şah Sanem anne arketipi görünümüleri içinde sevgili görünümündedir. Şah Sanem, Maksud’a âşıklık vasfı

kazandıracak olan badeyi elinde tutan, içiren kişidir. Kuğular Masalı'nda anne arketipinin ata ve bilge kadın, üvey anne ve deniz-akarsu-göl görünüşleri mevcuttur. Üvey anne on iki kardeşe zarar veren kişi olarak anne arketipinin kötücül fonksiyonunu, ata bilge kadın ve süt gölü ise kurtuluşa erdiren varlıklar olarak anne arketipinin iyicil fonksiyonunu göstermektedir.

Sonuç

Analitik psikolojinin temelini atan Carl Gustav Jung, kolektif bilinç dışına ait bir olgu olan arketip kavramını ortaya koymuştur. Jung'un belirlediği arketiplerin farklı disiplinler tarafından ele alındığı görülmektedir. Nitekim halk kültürüne ait unsurların da arketipsel incelemelerle ele alındığı dikkat çekmektedir.

Carl Gustav Jung'un arketip sınıflandırmasının içinde yer alan anne arketipinin şaman ve âşık olma sürecinde, anlatı türlerinde yer alan rüya motifinde sıklıkla görüldüğü göze çarpmaktadır. Şaman olma, âşık olma sürecinden ve anlatı türlerinden alınan altı rüyada anne arketipinin kimi zaman gerçek anlamda bir kadına işaret ettiği, kimi zaman da anne arketipiyle bağlantılı olarak su, göl ve cennet bahçesi olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Ele alınan altı rüyada da anne arketipini temsil eden bilge ve ata kadın, üvey anne, sevgili, süt gölü, su ve cennet bahçesi rüya sahibine değişim ve dönüşümü yaşayacak olan varlığı temsil etmektedir. Nitekim bahsi geçen rüyalarda rüyayı gören kişiler ata ve bilge kadının öncülüğüyle şaman veya âşıklık vasfı kazanmaktadır veya düştüğü müşkül durumdan bu ata ve bilge kadın sayesinde kurtulmaktadır. Kimi zaman da süt gölü, su ve cennet bahçesiyle kurtulma arzusunun temsil edildiği dikkat çekmektedir. Kurtulma arzusunun temelinde şaman adayıyla âşık adayının ve anlatı türlerindeki kahramanların müşkül bir durumda veya hastayken bu bahsi geçen rüyaları görmesi yatmaktadır. Kurtulma arzusunun başladığı noktada anne arketipinin zuhur ettiği dikkat çekmektedir. Bu durumun anneye duyulan ihtiyacın arketipsel bağlamda rüyaya yansımaları olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Erhan (2019), *Orhon Yazıtları*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
BAYAT, Fuzuli (2007), *Türk Mitolojik Sistemi I-II*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
BAYAT, Fuzuli (2019), *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
BEYDİLİ, Celal (2003), *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlüğü*, Yurt Kitap Yayınları, Ankara.
BYRON, Lord (2006), *Don Juan*. Çev, Halil Köksel, YKY Yayınları, İstanbul.

- CEVİZCİ, Ahmet (2005), *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma, İstanbul.
- ÇELEPİ, Mehmet Surur (2012), *Türk Halk Kültüründe Rüya* (Yayımlanmış doktora tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- ÇIBLAK COŞKUN, Nilgün (2021), “Hacı Bektaş Veli Vilâyetnâmesi’nde Yeniden Doğuş Arketipi”, *Anadolu’nun Üç Ulu Ereni Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran*, Haz. Cafer Özdemir, Paradigma Akademi, Çanakkale, 205-219.
- ÇORUHLU, Yaşar (2020), *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2008), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- DOĞAN, Oğuz (2021), *Bitlis Efsaneleri: Psiko-Sosyal ve Arketipsel Çözümleme*, Libra Kitap, İstanbul.
- ELIADE, Mircea (2018), *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara.
- FEDAKAR, Pınar (2014), “Besleyen mi, Öldüren mi: Türk Mitik Tasavvurunda Anne Arketipinin Antropomorfik Görünümleri”, *Milli Folklor*, 103, 5-19.
- FORDHAM, Frieda (2019), *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, Çev. Aslan Yalçınar, Say Yayınları, İstanbul.
- FREUD, Sigmund (2012), *Cinsellik Üzerine*, Çev. A. Avni Öneş, Say Yayınları, İstanbul.
- FREUD, Sigmund (2014), *Rüyaların Yorumları I*, Çev. İ. Kırımlı, Alter Yayıncılık, Ankara.
- FREUD, Sigmund (2016), *Ruh Çözümlemesine Giriş Konferansları* (2. bs.), Çev. E. Kapkın ve A. Tekşen, Payel Yayınevi, İstanbul.
- FREUD, Sigmund (2018), *Psikanaliz Üzerine Yeni Araştırmalar ve Bulgular*, Çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul.
- FROMM, Erich (1997), *Rüyalar Masallar Mitoslar*, Çev. Aydın Arıtan, Kaan Ökten, Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- GÜNAY, Umay (2018), *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÜROL, Ender (1977), *Carl Gustav Jung*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- HALL, S. Calvin ve NORDBY, J. Vernon (2016), *Jung Psikolojisinin Ana Çizgileri*, Çev. Ender Gürol, Cem Yayınevi, İstanbul.
- İNAN, Abdülkadir (2013), *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İNAN, Abdülkadir (2017). *Eski Türk Dini*. Altınordu Yayınları.
- JUNG, Carl Gustav (2003), *Dört Arketip*, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Metis Yayınları, İstanbul.

HALK KÜLTÜRÜNDE RÜYA MOTİFİ:
ANNE ARKETİPİ BAĞLAMINDA BİR ÇÖZÜMLEME

- JUNG, Carl Gustav (2004), *İnsan ve Sembolleri*, Çev. Ali Nahit Babaoğlu, Okyanus Yayınları, İstanbul.
- JUNG, Carl Gustav (2015), *Rüyalar* (5. bs.), Çev. A. Ecdaroğlu, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- ÖGEL, Bahaeddin (2014), *Türk Mitolojisi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- PAÇACI, İbrahim (2016), “Rüyânın Delil Değeri ve İstihâre”, *Dini Araştırmalar*, 48 (19), 103-128.
- SAYDAM, Bilgin (1997), *Deli Dumrul’un Bilinci*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Sophokles (2012), *Kral Oidipus*, Çev. V. İlmen, İstanbul, Yaba Yayınları.
- STEVENS, Anthony (2014), *Jung*, Çev. Nursu Öрге, Dost Kitapevi, Ankara.
- Türkçe sözlük* (2005), Ankara, TDK Yayınları.
- TÜRKMEN, Fikret (2017), *Âşık Garip Hikâyesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.